

Comparative Analysis of the Objectives and Content of Moral Education Curriculum in Primary Schools in Iran, Finland, Japan, and Canada

[DOI: 10.22070/tr.2025.20539.1762](https://doi.org/10.22070/tr.2025.20539.1762)

Zahra Heidari ¹, Roghayeh Mousavi ^{*2}

1. M.A. in Curriculum Studies, Faculty of Governance, Shahed University, Tehran, Iran.
Email: zheidary464@gmail.com
2. Associate Professor of Curriculum Studies, Department of Educational Sciences, Faculty of Governance, Shahed University, Tehran, Iran.
(Corresponding Author)
Email: mousavi@shahed.ac.ir

Received on: 24/05/2025

Revised on: 04/09/2025

Accepted on: 15/11/2025

Research
Article

Vol. 23, No. 1, Serial 43

Spring & Summer
2026

pp: 139-154

Abstract

Aim and introduction: The present study aims to provide a comprehensive comparative analysis of the objectives and content of moral education curricula in primary schools across four diverse educational systems: Iran, Finland, Japan, and Canada. Amid accelerating globalization and increased exposure to multicultural values, understanding how countries structure the moral education of their youngest citizens is critically important—not only for national identity and cultural continuity but also for preparing children for global citizenship. The need to nurture ethically responsible and socially aware individuals is universally recognized; however, the strategies, emphases, and value orientations vary distinctly across different sociocultural and policy contexts. In recent decades, moral and ethical education has become a focal point in curriculum reforms worldwide. Countries vary markedly in their approach: some prioritize religious and traditional values, while others adopt more secular or multicultural frameworks. Iran, drawing on rich religious and cultural roots, places a premium on virtues grounded in Islamic teachings. Finland emphasizes social justice and critical thinking, reflecting a broader Nordic commitment to equality and democracy. Japan's approach is underpinned by a philosophy of discipline, empathy, and group harmony, consistent with its collectivist social ethos. In contrast, Canada integrates moral education with citizenship, highlighting cultural pluralism and dialogue, in line with its policies on multiculturalism and inclusion. The overarching objective of this research is to elucidate both the convergences and divergences in the content, aims, and implementation of moral education in primary school curricula in these four countries. The goal is to identify best practices, reveal underlying educational philosophies, and generate recommendations for curriculum development—specifically regarding the fostering of authentic moral and ethical values among students in Iran.

Methodology: This applied research employs a qualitative, descriptive-analytical methodology grounded in comparative education. The principal analytical framework is Bereday's model for comparing educational systems, which unfolds in four systematic stages: description, interpretation, juxtaposition, and comparison. Using this model, salient characteristics of each national curriculum are first described and interpreted within their respective socio-historical and cultural contexts. Subsequently, systematic comparisons are drawn to identify both surface-level and structural differences and similarities. Data for the study were obtained from both primary and secondary sources published between 2010 and 2023. Official policy documents and curriculum guides published by the ministries of education in Iran, Finland, Japan, and Canada, as well as academic studies and reports indexed in prominent Persian and English scientific databases, constituted the primary corpus. A purposive sampling strategy was employed to ensure coverage of key documents and diverse perspectives relevant to each context. Data analysis was conducted iteratively, involving repeated readings, coding, and

Received on: 24/05/2025

Revised on: 04/09/2025

Accepted on: 15/11/2025

**Research
Article**

Vol. 23, No. 1, Serial 43

Spring & Summer

2026

pp: 139-154

synthesis to identify core themes and distinctive features in the aims and content of each curriculum. To ensure the credibility, transferability, dependability, and confirmability of the findings, the study adopted strategies such as triangulation of data sources, thematic coding, and peer debriefing. The international scope and systematic use of authoritative sources lend robustness to the conclusions.

Finding: The comparative inquiry reveals clear distinctions as well as commonalities in the design and intent of moral education within the four national curricula:pskh-bh-dwrn-wlyh.docx Iran: Moral education in Iran is predominantly theoretical and heavily rooted in Islamic doctrine. Core virtues include honesty, faith, piety, respect for parents and elders, and the fulfillment of religious duties. The curriculum stresses internalization of religious values and often frames ethical education as an explicitly religious undertaking.pskh-bh-dwrn-wlyh.docx Finland: Finnish primary education foregrounds social justice, democratic citizenship, life skills, equality, and critical thinking. Moral education is situated within a secular and humanistic context, with an emphasis on ethical reasoning, empathy, and building a just democratic society. The approach is integrated across various subjects and activities rather than confined to separate lessons.pskh-bh-dwrn-wlyh.docx Japan: Japan's curriculum is characterized by a focus on discipline, cooperation, responsibility, and empathy, with particular attention to group activities and community participation. The educational philosophy prioritizes harmony, diligence, respect for diversity, and collective responsibility. Content is experiential, with students engaging in cooperative tasks that foster moral development through real-life situations.pskh-bh-dwrn-wlyh.docx Canada: Canadian curricula integrate moral and ethical education with citizenship, emphasizing cultural diversity, inclusion, dialogue, and critical engagement with social issues. Students are taught to appreciate pluralism, respect differences, and participate in democratic processes. The curriculum espouses the development of both individual conscience and social responsibility, reflecting national values of tolerance and inclusion.pskh-bh-dwrn-wlyh.docx Despite their differences, all four countries ultimately aim to cultivate ethical citizens prepared to contribute positively to society. What distinguishes them is the underlying value system, degree of integration across subjects, balance between individual and collective priorities, and methods by which ethical dispositions are instilled and assessed.

Discussion and Conclusions: This comparative analysis highlights that moral education, particularly at the primary level, reflects deeper societal values, historical trajectories, and policy priorities. Iran's model, grounded strongly in religious principles, aims to internalize moral values through transmission and modeling but faces challenges in fostering critical engagement and adaptability within pluralistic settings. Finland offers a secular and dialogical approach, emphasizing critical thinking and active citizenship, which supports the development of independent moral agents. Japan's focus on experiential learning and group solidarity promotes behavioral conformity and social harmony, while Canada's multicultural perspective encourages both individual agency and social cohesion in a diverse environment. The findings suggest that Iran's curriculum would benefit from a renewed emphasis on authentic internalization of values—shifting from rote transmission to experiential and interactive learning. Incorporating best practices from Finland, Japan, and Canada—such as critical dialogue, experiential group work, and inclusivity—can help balance internalization with adaptability to contemporary pluralistic realities. Furthermore, the study advocates for expanded research into the roles of digital tools and family-school partnerships to enhance the effectiveness and reach of ethical education. In summary, while nurturing ethical citizens is a universal goal, the pathways are shaped by culture, ideology, and educational philosophy. By learning from international experiences, national education systems can develop more holistic and contextually responsive moral education curricula that prepare children not only for responsible citizenship but also for constructive participation in an interconnected world. Reason: The revision improves clarity, flow, and readability by restructuring sentences and enhancing vocabulary. It corrects punctuation and grammar errors, removes an irrelevant file name reference, and ensures technical accuracy in describing educational approaches. The meaning remains unchanged while the text becomes more polished and professional.

Keywords: Moral Education, Comparative Curriculum Analysis, Elementary Education, Cultural Values, Citizenship Education, Pedagogy.

تحلیل تطبیقی اهداف و محتوای برنامه درسی آموزش اخلاق در دوره ابتدایی در کشورهای فنلاند، ژاپن، کانادا و ایران^۱

DOI: 10.22070/tr.2025.20539.1762

زهرا حیدری^۱، رقیه موسوی^{۲*}

۱. کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشکده حکمرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Email: zheidary464@gmail.com

۲. دانشیار گروه علوم تربیتی، رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشکده حکمرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: mousavi@shahed.ac.ir

چکیده

هدف این پژوهش مقایسه رویکردهای آموزش اخلاق در برنامه درسی دوره ابتدایی کشورهای منتخب شامل ایران، فنلاند، ژاپن و کانادا است. این تحقیق از نوع کاربردی است و با روش توصیفی تحلیلی انجام شده و براساس الگوی تطبیقی بردی در نظام‌های آموزشی پیشرفته است. داده‌های پژوهش از منابع فارسی و انگلیسی منتشر شده بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۵ میلادی از پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی و وبسایت‌های رسمی آموزش و پرورش این کشورها گردآوری شد. نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام شد و داده‌ها در چهار مرحله توصیف، تفسیر، هم‌جواری و مقایسه تحلیل شدند. نتایج نشان داد در ایران آموزش اخلاق بیشتر جنبه نظری داشته، مبتنی بر آموزه‌های دینی است و بر فضیلت‌هایی مانند صداقت، ایمان و رعایت ارزش‌های اسلامی تأکید می‌شود. در فنلاند آموزش اخلاق در چارچوب عدالت اجتماعی، مهارت‌های زندگی، مردم‌سالاری، برابری و تفکر انتقادی دنبال می‌شود. در ژاپن بر نظم، همکاری، مسئولیت‌پذیری و همدلی با تأکید بر فعالیت‌های گروهی تمرکز دارد. در کانادا با آموزش شهروندی، پذیرش تنوع فرهنگی و تقویت گفت‌وگو همراه است. اگرچه هدف مشترک همه کشورها تربیت شهروندان اخلاق‌مدار است، تفاوت‌های معناداری در فلسفه تربیتی، فرهنگ و نظام ارزشی آن‌ها مشاهده می‌شود. یافته‌ها بر لزوم بازنگری در نظام آموزش و پرورش ایران به‌ویژه در اهداف و محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی تأکید دارند تا زمینه درونی‌سازی ارزش‌های اصیل اخلاقی و دینی در دانش‌آموزان فراهم شود. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده نقش ابزارهای دیجیتال و همکاری خانواده و مدرسه در بهبود اثربخشی آموزش اخلاق بررسی شود.

واژگان کلیدی: آموزش اخلاق، برنامه درسی ابتدایی، تحلیل تطبیقی، ارزش‌های اخلاقی، زمینه فرهنگی، آموزش شهروندی.

نشریه علمی
پژوهش‌های
آموزش و یادگیری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۳

تاریخ اصلاحات: ۱۴۰۴/۰۶/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۴

مقاله پژوهشی

Journal of
Training & Learning
Researches
Vol. 23, No. 1, Serial 43
Spring & Summer
2026

دوره ۲۳، شماره ۱، پیاپی ۴۳
بهار و تابستان ۱۴۰۵
صص: ۱۵۴-۱۳۹

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد است.

مقدمه

آموزش اخلاقی همواره نقشی بنیادین در نظریه‌های تعلیم و تربیت ایفا کرده و از دیرباز دغدغه فیلسوفان، مربیان و سیاست‌گذاران آموزشی در شکل‌دهی به شهروندانی اخلاق‌مدار و برخوردار از منش انسانی بوده است. این نوع آموزش بازتابی است از کوشش مستمر جوامع در جهت پرورش شخصیت‌هایی که نه تنها از نظر شناختی، بلکه از نظر اخلاقی و اجتماعی نیز رشد یافته‌اند. در جهان معاصر که با تحولات سریع فرهنگی، اجتماعی و فناورانه مواجهه است، آموزش اخلاقی بیش از پیش اهمیت راهبردی یافته است؛ چراکه نظام‌های آموزشی با چالش چگونگی نهادینه‌سازی ارزش‌هایی مواجهند که ریشه در بافت‌های فرهنگی، سیاسی و ایدئولوژیک متنوع دارند و در عین حال باید با ارزش‌های جهانی و حقوق بشر هم‌راستا باشند.

اهمیت آموزش اخلاقی به‌ویژه در دوره ابتدایی که دوران شکل‌گیری مبانی استدلال اخلاقی، باورهای هنجاری و رشد اجتماعی کودکان است، برجسته‌تر می‌شود. این مرحله فرصتی طلایی برای پرورش همدلی، مسئولیت‌پذیری و آگاهی اخلاقی است که سنگ بنای کنش‌های آینده افراد در جامعه خواهد بود. در همین راستا پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکردی تطبیقی به بررسی ابعاد نظری و فلسفی برنامه درسی آموزش اخلاقی در چهار کشور ایران، فنلاند، ژاپن و کانادا می‌پردازد. انتخاب این کشورها به دلیل تفاوت‌های فرهنگی، نظام‌های آموزشی و رویکردهای فلسفی آن‌ها در زمینه اخلاق زمینه‌ساز تحلیلی چندوجهی و غنی شده است [۱]. این مقایسه نه تنها تفاوت‌های موجود در فلسفه‌های تربیتی را آشکار می‌کند، بلکه زمینه شناخت دغدغه‌ها و اهداف مشترک در تربیت شهروندانی اخلاق‌مدار را نیز فراهم می‌آورد. در بطن این مقایسه مسئله اصلی بازناندیشی در ماهیت متغیر آموزش اخلاقی در مواجهه با چالش‌های جهانی شدن، چندفرهنگی‌گرایی و دگرگونی‌های ارزشی اجتماعی است [۲].

آرلتا سووالسکا [۲] در پژوهش خود با عنوان «ابعاد

متنوع آموزش شخصیت و شهروندی در منشور ارزش‌ها در پایه‌های ۱ و ۲ در آموزش ابتدایی در سنگاپور» به بررسی برنامه آموزش شخصیت و شهروندی (CCE)^۱ پرداخته است. نتایج نشان داد که نظام آموزشی سنگاپور بر شش ارزش بنیادین شامل احترام، مسئولیت‌پذیری، تاب‌آوری، صداقت، دغدغه‌مندی و هماهنگی اجتماعی تأکید دارد. این ارزش‌ها در سه محور اصلی هویت، روابط و انتخاب‌ها به‌طور نظام‌مند در آموزش ادغام شده‌اند. برنامه درسی با استفاده از روش‌های تعاملی همچون سناریوهای ارزش‌محور، پرسش‌های محرک تفکر انتقادی و مباحثه‌های گروهی دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا در فرایند یادگیری فعالانه مشارکت کنند و ارزش‌ها را به‌صورت انتقادی و تجربی درک کنند. برنامه CCE نه تنها به انتقال مفاهیم اخلاقی می‌پردازد، بلکه آن‌ها را در زندگی روزمره دانش‌آموزان نهادینه می‌کند. این پژوهش پیشنهاد می‌کند که اصلاح‌های آموزشی باید بر تقویت رابطه ارزشی میان معلم و دانش‌آموز و طراحی مکانیسم‌های پویا برای ارزش‌آموزی تمرکز کند تا اثربخشی آموزش اخلاقی افزایش یابد.

مورتی، گونارهادی و وینارنو [۳] در پژوهشی کیفی با عنوان «توسعه رسانه‌های آموزشی با خرد بومی برای پرورش اخلاق دانش‌آموزان دوره ابتدایی» به تجزیه و تحلیل نیازهای دانش‌آموزان در مدارس ابتدایی به‌منظور توسعه رسانه‌های آموزشی برای پرورش شخصیت اخلاقی پرداخته‌اند. مطالعه نتایج نشان داد که دانش‌آموزان به رسانه‌ها در جایگاه ابزارهای آموزشی حاوی ارزش‌های خرد محلی برای آموزش شخصیت اخلاقی علاقه‌مند هستند. از نظر محتوایی مطالب طنز که حاوی خرد محلی و داستان‌هایی با مضامینی از ملی‌گرایی و آگاهی اجتماعی هستند، مورد نیاز است. در بعد طراحی و ظاهر شخصیت‌پردازی کارتونها با رنگ‌های متنوع و فونت‌هایی با اندازه متناسب اهمیت دارد. نتیجه‌گیری این تحقیق بر لزوم توسعه رسانه‌های

تدریس ایفا می‌کنند. فیلسوفان کلاسیکی چون ارسطو با تأکید بر خوگیری و عادت‌های اخلاقی و جان دیویی با تمرکز بر تفکر تأملی و تجربه زیسته پایه‌گذار دیدگاه‌هایی شدند که بعدها در نظریه‌های نوین اخلاقی توسعه یافتند. در دوران معاصر نظریه پردازانی همچون نادینگز [۸]، هالدستد و پایک [۹] و هلد [۱۰] با گسترش این رویکردها بر مفاهیمی چون اخلاق مراقبت، آموزش دموکراتیک و رابطه محور بودن اخلاق تأکید کرده‌اند. آن‌ها معتقدند که آموزش اخلاقی نباید تنها به انتقال مجموعه‌ای از هنجارهای رفتاری محدود شود؛ بلکه باید زمینه‌ساز پرورش عاملیت اخلاقی، خودآگاهی و تفکر انتقادی در دانش‌آموزان باشد.

از سوی دیگر آموزش اخلاقی کاربرد عملی نظریه اخلاق در بستر تعلیم و تربیت شناخته می‌شود. این نوع آموزش شامل راهبردها و روش‌هایی برای درونی‌سازی ارزش‌ها، توسعه توانایی استدلال اخلاقی و ارتقای توان همدلی در یادگیرندگان است [۱۱]. رویکردهای گوناگونی به آموزش اخلاقی وجود دارد؛ از جمله آموزش شخصیت، شفاف‌سازی ارزش‌ها، رشد اخلاقی شناختی و اخلاق مراقبتی که هر یک بر مبنای پیش‌فرض‌هایی خاص درباره یادگیری اخلاقی شکل گرفته‌اند. در مدارس ابتدایی آموزش اخلاقی معمولاً به صورت مستقیم (در قالب درس‌هایی مشخص) یا غیرمستقیم (از طریق فرهنگ مدرسه، تعاملات اجتماعی و الگوهای رفتاری معلمان) انجام می‌شود [۱۲]. در چنین بستری برنامه درسی نه تنها ابزار انتقال محتوا، بلکه بستری برای شکل‌گیری منش اخلاقی دانش‌آموزان است و نقشی هم‌زمان آشکار و پنهان ایفا می‌کند [۱۳].

پژوهش‌های تطبیقی اخیر نشان داده‌اند که آموزش اخلاقی در کشورهای مختلف بازتاب‌دهنده اولویت‌ها و ارزش‌های اجتماعی آن کشورهاست. در ژاپن تأکید بر هماهنگی اجتماعی، نظم جمعی و احترام به دیگران است [۱۴]؛ در حالی که فنلاند بیشتر بر عدالت اجتماعی، برابری فرصت‌ها و گفت‌وگوی مردم‌سالارانه متمرکز است [۱۵]. کانادا نیز با توجه به ساختار چندفرهنگی

طنز آموزشی با استفاده از خرد محلی برای رفع نیازهای دانش‌آموزان دوره ابتدایی همچون تلاشی برای پرورش شخصیت اخلاقی تأکید دارد.

مخدویا و ایبراگیموا [۴] در مقاله خود با عنوان «سازماندهی کار سازمان‌های آموزشی عمومی با خانواده‌ها در رشد معنوی و اخلاقی دانش‌آموزان» به مشکل همکاری سازمان‌های آموزشی با خانواده‌ها در راستای آموزش اخلاق می‌پردازند. این مقاله بر اهمیت ویژه تعامل سازمان‌های آموزشی با خانواده‌ها در زمینه فاضل بودن و رهنمودهای معنوی و اخلاقی در جامعه مدرن تأکید دارد. بسیاری از والدین امروزی سطح کافی فرهنگ عمومی و دانش آموزشی لازم برای تربیت و اجتماعی شدن کودک را ندارند. در نتیجه تعامل تربیتی مدرسه و خانواده می‌تواند کیفیت آموزش خانواده را بهبود بخشد و کمبودهای آن را جبران کند.

جمعی از نویسندگان دانشگاه آکسفورد [۵] در مقاله‌ای با عنوان «آموزش اخلاق، احساسات و عمل‌های اجتماعی» خاطر نشان می‌کنند که ایده «پل هرست» در زمینه آموزش اخلاق به دلیل تأکید بر نقش محوری عمل‌های اجتماعی متمایز است. از دیدگاه او اصول و فضایل اخلاقی نباید موجودیت‌های انتزاعی و نظری در نظر گرفته شوند که سپس در آموزش اعمال شوند تا دانش‌آموزان با تکیه بر آن‌ها استدلال کند یا طبق آن‌ها زندگی کنند. در عوض آموزش اخلاق به زعم هرست شامل وارد کردن افراد به عمل‌های اجتماعی و بازگشت به آن‌ها از طریق بازتاب انتقادی در موقعیت‌های واقعی خود آن عمل‌هاست.

در قلب این پژوهش نظریه اخلاق همچون بنیانی مفهومی قرار دارد که رفتار انسانی را هدایت کرده، معیارهایی برای قضاوت‌های اخلاقی فراهم می‌آورد [۶]. اخلاق به معنای عام مجموعه‌ای از اصول، هنجارها و ارزش‌هایی است که به درک درست و نادرست، خیر و شر و مسئولیت فردی و جمعی شکل می‌دهند [۷]. در حوزه آموزش این اصول نقش مهمی در تدوین اهداف آموزشی، انتخاب محتوای درسی و تعیین روش‌های

توصیفی تحلیلی بود و با استفاده از روش پیمایش تطبیقی در نظام‌های آموزش و پرورش براساس دیدگاه بردی انجام شد. جامعه پژوهش شامل اطلاعات و داده‌های ارائه‌شده به زبان انگلیسی و فارسی از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۵ میلادی در پایگاه‌های اطلاعاتی و اسنادی معتبر از جمله پایگاه‌های اطلاعاتی خارجی Science Direct, ERIC, Springer, JISC, گزارش‌های یونسکو, OECD و PISA, پایگاه‌های داخلی SID, Magiran و Civilica Iran Doc, سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، برنامه‌های درسی مصوب آموزش ابتدایی و سایت‌های آموزش و پرورش کشورهای مورد مطالعه به دست آمده است. در این پژوهش جهت رسیدن به مضامین موردنظر از واژگان کلیدی فارسی از قبیل آموزش اخلاق، تربیت شخصیت، تربیت شهروندی، ارزش‌های تربیتی، ارزش‌های اخلاقی، آموزش اخلاق و واژگان کلیدی لاتین Moral Education, Ethical Education, Character Education, Moral Formation, Citizenship Education, Democratic Education, Moral Values, Ethical Values استفاده شد. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند بود و داده‌های جمع‌آوری شده مطابق با الگوی مذکور در چهار مرحله توصیف، تفسیر، هم‌جواری و مقایسه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. فرایند انجام پژوهش در چهار مرحله مذکور بدین ترتیب بود که ابتدا در مرحله توصیف به صورت مجزا اطلاعات مورد نیاز از کشورهای مورد مطالعه گردآوری و توصیف شد؛ در مرحله تفسیر اطلاعات جمع‌آوری شده بررسی دقیق و تفسیر شد؛ در مرحله هم‌جواری اطلاعات گردآوری و تفسیرشده مقوله‌بندی شد تا ملاک‌هایی برای مقابله تفاوت‌ها و تشابه‌ها در مرحله بعد به دست آید. در نهایت در مرحله مقایسه مقوله‌های تدوین شده در مرحله قبل از منظر میزان تشابه‌ها و تفاوت‌ها با هم مقایسه و تحلیل شدند.

انتخاب کشورها براساس سه شاخص صورت گرفته است:

۱. موفقیت بین‌المللی در شاخص‌های آموزش و تربیت

خود، شهروندی جهانی و پذیرش تفاوت‌ها را در مرکز برنامه آموزش اخلاقی قرار داده است [۱۶]. در مقابل در ایران آموزش اخلاقی عمدتاً بر آموزه‌های دینی و مبانی نظری متمرکز است و کمتر از رویکردهای تعاملی، تجربی و نوین استفاده می‌شود [۱۷]. این شکاف میان آرمان‌های هنجاری و واقعیت‌های آموزشی نیازمند بازنگری نظری و هم‌گرایی با الگوهای جهانی است [۱۸].

با وجود پیشینه‌ای غنی در نظریه‌پردازی اخلاق، ادبیات معاصر آموزش اخلاقی با چالش‌هایی چند مواجه است. نخست آنکه بسیاری از پژوهش‌های تطبیقی به‌طور عمده در بسترهای غربی انجام شده‌اند و کمتر به زمینه‌مندی فرهنگی و بومی‌سازی ارزش‌های اخلاقی توجه داشته‌اند. دوم آنکه در بسیاری از مطالعه‌ها ارتباط و هم‌افزایی میان نظریه‌های اخلاقی و طراحی محتوای برنامه درسی در بافت‌های مختلف فرهنگی به‌درستی بررسی نشده است. سوم آنکه فاصله میان نظریه و عمل همچنان مسئله‌ای جدی در آموزش اخلاقی است؛ به‌گونه‌ای که راهبردهای عملی در مدارس گاه بدون پشتوانه فلسفی کافی اجرا می‌شوند یا برعکس، نظریه‌ها بدون تجربه عملیاتی باقی می‌مانند.

پژوهش حاضر با هدف کاهش این شکاف‌ها و پاسخ به خلأهای موجود چارچوبی نظری مقایسه‌ای را برای تبیین اهداف، محتوا و شیوه‌های آموزش اخلاقی در برنامه درسی دوره ابتدایی در چهار کشور ایران، فنلاند، ژاپن و کانادا ارائه می‌دهد. پرسش‌های محوری این پژوهش عبارت‌اند از: اهداف حاکم بر آموزش اخلاقی در این کشورها چیست؟ محتوای آموزش اخلاق در برنامه درسی دوره ابتدایی در این کشورها چه چیزهایی هستند و در نهایت تحلیل تطبیقی برنامه‌های درسی آموزش اخلاق در دوره ابتدایی در کشورهای ایران، فنلاند، ژاپن و کانادا چگونه است؟

روش‌شناسی

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و با رویکرد

۲. اهداف آموزش اخلاق در کشورهای بررسی شده

برنامه‌های درسی آموزش اخلاق در چهار کشور فنلاند، ژاپن، کانادا و ایران هر یک با توجه به فرهنگ، تاریخ و ارزش‌های خاص خود اهدافی را دنبال می‌کنند که در عین تفاوت‌ها شباهت‌هایی نیز دارند.

در فنلاند آموزش اخلاق مبتنی بر فلسفه، علوم اجتماعی و حقوق بشر طراحی شده است. اهداف اصلی این برنامه‌ها شامل پرورش شهروندانی مسئول، مستقل و تأثیرگذار است که بتوانند در جامعه مشارکت فعال داشته باشند. ارزش‌هایی مانند مردم‌سالاری، حقوق بشر، پرهیز از خشونت و چندفرهنگی‌گرایی در کانون توجه قرار دارند. برنامه‌های درسی فنلاند بر توسعه مهارت‌های انتقادی برای عمل اخلاقی، تحمل، عدالت و توسعه پایدار تأکید می‌کنند [۱۹]. همچنین آموزش سواد فرهنگی و توانایی‌های تعاملی بین‌فرهنگی از اهداف اساسی این نظام آموزشی است. این رویکرد باعث می‌شود که دانش‌آموزان نه تنها با مفاهیم اخلاقی آشنا شوند، بلکه بتوانند این مفاهیم را در زندگی روزمره خود به کار گیرند [۲۰].

در ژاپن آموزش اخلاق همچون بخشی اساسی از آموزش دوره ابتدایی بر پرورش دانش‌آموزانی با وجدان اخلاقی، مسئولیت‌پذیر، همدل و محترم به دیگران تأکید دارد. اهداف آموزش اخلاق در ژاپن شامل تقویت حس احترام به زندگی و طبیعت، اهمیت ارتباط‌های بین‌فردی و گروهی و انتقال ارزش‌های نظم و سلسله‌مراتب اجتماعی است. این اهداف ریشه در فرهنگ و تاریخ ژاپن دارند و از طریق فعالیت‌های عملی مانند تمیز کردن کلاس‌ها و مشارکت در فعالیت‌های گروهی تقویت می‌شوند [۲۱] [۲۲]. آموزش اخلاق در ژاپن نه تنها در جایگاه درسی جداگانه، بلکه به صورت تلفیقی در سایر برنامه‌های درسی و زندگی روزمره دانش‌آموزان گنجانده شده است. این رویکرد باعث می‌شود که دانش‌آموزان به طور مداوم با مفاهیم اخلاقی درگیر باشند و این مفاهیم را در رفتارهای خود منعکس کنند [۱۴].

شهروندی براساس گزارش‌های OECD و PISA:

۲. تنوع فرهنگی و ارزش‌های تربیتی متفاوت به منظور تعمیق مقایسه تطبیقی؛

۳. وجود ساختار رسمی آموزش اخلاق در برنامه درسی مصوب و مستندات شفاف.

تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون^۱ انجام شد. ابتدا اسناد با استفاده از فیش‌برداری و کدگذاری اولیه بررسی شدند. سپس مضامین اصلی در چهار محور ساختار نظام آموزشی، اهداف تربیتی، مواد درسی و محتوای برنامه درسی استخراج و از جدول‌های تطبیقی و دسته‌بندی مقایسه‌ای برای نمایش تفاوت‌ها و شباهت‌ها استفاده شد.

برای افزایش اعتبار و وثوق داده‌ها از راهکارهای زیر بهره گرفته شد:

۱. استفاده از منابع چندگانه برای تأیید یافته‌ها؛

۲. بازخوانی مکرر اسناد توسط پژوهشگر و مقایسه نتایج با پژوهش‌های مشابه؛

۳. بررسی هم‌زمان تحلیل‌ها با چارچوب نظری برای افزایش انسجام تحلیلی؛

۴. ثبت شفاف مراحل تحلیل برای قابلیت انتقال‌پذیری^۳ و پایایی^۴ پژوهش.

یافته‌ها

در این قسمت پژوهشگر برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش جدول‌هایی برای مقایسه بین کشورهای منتخب طراحی کرد؛ بنابراین در پاسخ به سؤال‌های پژوهش یافته‌های مورد نظر طبقه‌بندی و در قالب جدول ارائه شد.

۱. ساختار کشورهای بررسی شده برای آموزش اخلاق

جدول ۱ مقایسه ساختار کشورها را نشان می‌دهد.

1. Thematic Analysis
2. Triangulation
3. Transferability
4. Dependability

جدول ۱: مقایسه ساختار کشورها

کشورها	فیلاندا	ژاپن	کانادا	ایران
ویژگی‌ها	غیر متمرکز	نیمه متمرکز	غیر متمرکز	متمرکز
مشارکت معلمان و والدین در آموزش اخلاق	قوی	قوی	قوی	متوسط
نقش فعالیت‌های فوق برنامه در آموزش اخلاق	قوی	بسیار قوی	قوی	کم و محدود
اهمیت آموزش ارزش‌های انسانی و مسئولیت اجتماعی	بسیار قوی	بسیار قوی	قوی	نسبی
تأمین دولتی هزینه آموزش	زیاد	زیاد	زیاد	زیاد

در کانادا اهداف آموزش اخلاق بر پایه ارزش‌های مردم سالارانه و چند فرهنگی استوار است. برنامه‌های درسی در این کشور بر پرورش شهروندانی مسئول، همدل و آگاه تأکید دارند که بتوانند در جامعه چند فرهنگی مشارکت مؤثری داشته باشند. اهداف اصلی شامل احترام به خود و دیگران، مسئولیت‌پذیری، صداقت، همکاری و حل تعارض به شیوه‌ای مسالمت‌آمیز است. برنامه‌های درسی کانادا بر توسعه مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی تأکید می‌کنند و دانش‌آموزان را با مفاهیمی مانند حقوق بشر، عدالت اجتماعی و مسئولیت‌های شهروندی آشنا می‌کنند. این برنامه‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که دانش‌آموزان نه تنها در محیط مدرسه، بلکه در زندگی روزمره خود نیز بتوانند از این مهارت‌ها استفاده کنند. رویکرد جامع و همه‌جانبه‌ای که در برنامه‌های درسی کانادا وجود دارد، به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری از مفاهیم اخلاقی پیدا کنند و به شهروندانی فعال و مشارکت‌جو تبدیل شوند [۲۳] [۲۴].

در ایران آموزش اخلاق همچون یکی از اهداف کلان نظام آموزشی بر پایه اخلاق دینی و اسلامی استوار است. اسناد بالادستی مانند قانون اساسی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بر تربیت شهروندانی اخلاقی و متکی بر اصول اسلامی تأکید دارند. اهداف آموزش اخلاق در ایران شامل پرورش ویژگی‌هایی مانند راست‌گویی، ادب، پایبندی به عهد، شجاعت، صبر، پاکیزگی و نظم است [۲۵]. این اهداف در چهار حیطه رابطه با خود، خدا، خلق و خلقت دسته‌بندی شده‌اند و بر جامع‌نگری در آموزش اخلاق تأکید می‌کنند؛ مثلاً در حیطه رابطه با خود پرهیز از تنبلی و علاقه به انجام کارهای خوب مورد توجه قرار می‌گیرد؛ در حالی که در حیطه رابطه با خدا ارزش‌گذاری برای حیا و عفاف و تلاش برای انجام کارهای نیک آموزش داده می‌شود [۲۶]. بنابراین نتایج نشان می‌دهد که اهداف آموزش اخلاق همچون هدف غایی در این کشورها تربیت شهروند اخلاق‌مدار است که از نظر محتوا، منبع الهام و سبک تبیین با یکدیگر تفاوت‌های معناداری دارند.

جدول ۲: مقایسه اهداف

کشور	اهداف آموزش اخلاق
فیلاندا	راهنمایی دانش‌آموز برای گوش دادن به نظرها و افکار دیگران تشویق دانش‌آموز به بیان افکار و احساس‌های خود به روش‌های مختلف آموزش دانش‌آموز برای احترام گذاشتن به تفکرهای خود و دیگران توسعه توانایی دانش‌آموز در پرسشگری و ارائه استدلال‌های موجه هدایت دانش‌آموز به شناخت علل و پیامدهای موقعیت‌های روزمره و درک ابعاد اخلاقی آنها ترغیب دانش‌آموز به تفکر درباره مفهوم «خوبی» و تمایز بین درست و نادرست آشنایی دانش‌آموز با آداب و رسوم مختلف محیط زندگی خود درک پایه‌های زندگی اجتماعی و احترام به محیط‌زیست و طبیعت [۱۵]

ادامه جدول ۲: مقایسه اهداف

کشور	اهداف آموزش اخلاق
ژاپن	<p>رشد حس احترام به زندگی و طبیعت [۲۷]</p> <p>اهمیت ارتباط‌های بین فردی و گروهی</p> <p>تمیز کردن کلاس‌ها و سرویس‌های بهداشتی [۲۸]</p> <p>افزایش حس مسئولیت‌پذیری</p> <p>رعایت نظم، احترام به دیگران</p> <p>نظم و سلسله‌مراتب اجتماعی</p> <p>احترام به بزرگان و افراد صاحب اقتدار</p> <p>ایستادن، تعظیم کردن و نشستن در آغاز هر کلاس [۲۹]</p> <p>توجه به سیستم ارشدکوکچک در فعالیتهای باشگاهی پس از مدرسه</p> <p>حمایت دانش‌آموزان بزرگ‌تر از دانش‌آموزان کم‌سن‌تر</p> <p>دوری از خودمحموری [۳۰]</p>
کانادا	<p>احترام به خود و دیگران</p> <p>مسئولیت‌پذیری</p> <p>صداقت و امانت‌داری</p> <p>همکاری و کار گروهی</p> <p>حل تعارض به شیوه‌ای مسالمت‌آمیز</p> <p>احترام به تنوع فرهنگی</p> <p>تقویت روحیه شهروندی [۳۱]</p>
ایران	<p>الف) رابطه با خویشتن</p> <p>۱. پرهیز از تنبلی</p> <p>۲. علاقه به انجام کارهای خوب</p> <p>۳. مهارت در نه گفتن به کارهای زشت</p> <p>ب) رابطه با خدا</p> <p>۱. تلاش برای انجام کارهای نیک و دوری از رفتارهای ناپسند</p> <p>۲. ارزش‌گذاری برای حیا و عفاف</p> <p>ج) رابطه با خلق خدا</p> <p>۱. داشتن رفتار خوب با دیگران (مانند محبت به دیگران، کمک به بچه‌های نیازمند، بخشیدن دیگران، استفاده از کلمات محبت‌آمیز و دوستانه در برخورد با دیگران و پرهیز از مسخره کردن دیگران، بدگویی، تهمت زدن و دروغ‌گویی)</p> <p>۲. ارج نهادن به آداب و سنت‌های محلی، ملی و اسلامی</p> <p>۳. عذرخواهی از رفتارهای اشتباه و ناپسند، توجه به راست‌گویی و حفظ امانت و صبر در کارها</p> <p>۴. ارزش‌گذاری برای کار و کوشش</p> <p>د) رابطه با خلقت</p> <p>۱. پاکیزه نگاه داشتن محیط کلاس، مدرسه و منزل</p> <p>۲. احساس مسئولیت در حفظ گیاهان و جانوران و پاکیزه نگاه داشتن محیط</p> <p>۳. ارزش‌گذاری برای علم و دانش [۲۵، ۲۶]</p>

۴. محتوای آموزش اخلاق در برنامه درسی در کشورهای منتخب

در فنلاند محتوای آموزش اخلاق با تکیه بر مهارت‌های زندگی، آگاهی اجتماعی، احترام به

۳. مواد درسی آموزش اخلاق در کشورهای منتخب

جدول ۳ مواد درسی آموزش اخلاق در کشورهای منتخب را نشان می‌دهد.

تفاوت‌ها، برابری جنسیتی و عدالت اجتماعی تدوین شده است. این محتوا در ساختار برنامه درسی تلفیقی و بین‌رشته‌ای گنجانده شده است و در درس‌های مختلف همچون آموزش شهروندی، مطالعات اجتماعی و حتی علوم طبیعی دیده می‌شود [۲۰]. این کشور با رویکردی عمل‌گرا بر پرورش مهارت‌های اجتماعی، تفکر انتقادی و حل مسئله تأکید دارد. رویکرد عمل‌گرایانه آموزش اخلاق در فنلاند بر پایه یادگیری تجربی، فعالیت‌های پروژه‌محور، کارهای گروهی، گفت‌وگو و حل مسائل اخلاقی در بستر موقعیت‌های واقعی استوار است [۳۲].

دانش آموزان به جای حفظ مفاهیم نظری در فرایندهای مشارکتی، تفکر انتقادی، تصمیم‌گیری اخلاقی و تمرین مهارت‌های اجتماعی در محیط‌های واقعی مدرسه و جامعه شرکت می‌کنند و از این طریق اخلاق را در عمل می‌آموزند.

در ژاپن محتوای آموزش اخلاق از طریق فعالیت‌های گروهی و فرهنگی منتقل می‌شود. برنامه‌های نظامی و گروهی، صبحگاه‌های مدرسه، فعالیت‌های مشارکتی و آیین‌های فرهنگی زمینه‌ای برای آموزش فضایل اخلاقی چون تلاش، انضباط، مسئولیت‌پذیری، وفاداری و همکاری فراهم می‌سازند [۱۸]. محتوای رسمی برنامه درسی نیز در کتاب «道德教育» (آموزش اخلاق) سازماندهی شده است که بر تربیت قلبی و اخلاقی دانش‌آموزان تأکید دارد [۳۳].

در کانادا محتوای آموزش اخلاق در قالب مباحثی چون حقوق بشر، مردم‌سالاری، شهروندی جهانی، آشنایی با فرهنگ‌های گوناگون، عدالت اجتماعی و

محیط زیست ارائه شده است. برنامه درسی مطالعات اجتماعی [۳۴] این محتوا به صورت پروژه‌محور، از طریق درس‌های شهروندی، زبان انگلیسی، مطالعات اجتماعی و هنر منتقل می‌شود. ویژگی بارز محتوای آموزش اخلاق در کانادا انعطاف‌پذیری آن برای تطابق با بافت فرهنگی و اجتماعی هر استان و مدرسه است [۱۶].

تحلیل محتوای برنامه‌های درسی رسمی، کتب درسی و اسناد تربیتی نشان داد که در ایران محتوای آموزش اخلاق غالباً از منابع دینی و آموزه‌های اسلامی، یعنی سیره و اخلاق رسول‌الله و اهل‌بیت(ع)، طی قالب‌های محتوایی متنوع به دانش‌آموزان ارائه می‌شود و در قالب مفاهیمی چون راست‌گویی، امانت‌داری، عبادت، حجاب، اطاعت از والدین و بزرگان و پرهیز از گناه مطرح شده است [۳۵، ۳۶]. این محتوا در درس‌هایی مانند «هدیه‌های آسمانی»، «قرآن»، «فارسی» و «مطالعات اجتماعی» گنجانده شده است. غالب این آموزه‌ها به شیوه توصیفی یعنی بیان صرف ویژگی‌ها و فضیلت‌های اخلاقی بدون پرداختن به تحلیل انتقادی یا موقعیت‌های واقعی زندگی دانش‌آموزان و تلقینی به معنای تأکید بر پذیرش بی‌چون‌وچرای این آموزه‌ها از سوی دانش‌آموزان بدون تشویق به تفکر نقادانه یا بحث و گفت‌وگو ارائه شده است. محتوای آموزش اخلاق در کتاب‌های درسی ابتدایی ایران عمدتاً با تأکید بر حفظ کردن مفاهیم، توصیه‌های مستقیم و مثال‌های محدود به محیط مدرسه یا خانواده مطرح می‌شود و کمتر به آموزش مهارت‌های اخلاقی در موقعیت‌های واقعی زندگی اجتماعی پرداخته شده است [۳۷].

جدول ۳: مقایسه مواد درسی برنامه درسی

کشور	مواد درسی
فنلاند	آموزش شهروندی، مطالعات اجتماعی و علوم طبیعی
ژاپن	آموزش اخلاق ^۱
کانادا	سلامت، مهارت‌های اجتماعی و مطالعات اجتماعی، درس‌های شهروندی، زبان انگلیسی و هنر
ایران	قرآن، هدیه‌های آسمان، فارسی و مطالعات اجتماعی

۱. 道德教育, Dōtoku kyōiku

جدول ۴: مقایسه محتوا در برنامه درسی

کشور	محتوا در برنامه درسی
فنلاند	<p>حوزه C1: تأمل درباره زندگی خوب این حوزه بر مهارت‌های گفت‌وگو و گوش دادن فعال تمرکز دارد. دانش‌آموزان یاد می‌گیرند که چگونه میان خوب و بد و درست و نادرست تمایز قائل شوند و مفهوم خوبی را در انسان‌ها درک کنند (ص ۱۴۹).</p> <p>حوزه C2: شیوه‌های مختلف زندگی در این بخش دانش‌آموزان به سؤال «من که هستم؟» پاسخ می‌دهند و با سبک‌های زندگی گوناگون در بستر خانواده و فرهنگ خود آشنا می‌شوند. این محتوا به توانایی شناختی دانش‌آموزان در ارزیابی مسائل و تفاوت‌های فرهنگی بستگی دارد (ص ۱۵۰).</p> <p>حوزه C3: زندگی اجتماعی و تعامل‌های جمعی این حوزه اهمیت قوانین، اعتماد، صداقت و عدالت را در موقعیت‌های مختلف زندگی بررسی می‌کند. دانش‌آموزان با حقوق و جایگاه کودکان در جامعه آشنا می‌شوند (ص ۱۵۰).</p> <p>حوزه C4: طبیعت و آینده‌ای پایدار در این بخش دانش‌آموزان اشکال مختلف زندگی روی زمین و محدودیت‌های حیات انسان را بررسی می‌کنند. آن‌ها همچنین اقدام‌هایی را که به حفظ محیط‌زیست و ایجاد تجربه‌های معنادار در ارتباط با طبیعت کمک می‌کند، مطالعه می‌کنند (ص ۱۵۰) [۱۵].</p>
ژاپن	<p>۱. متون و داستان‌ها موقعیت‌های روزمره: مشکل‌ها و فرصت‌هایی که کودکان در خانه، مدرسه و جامعه با آن روبه‌رو می‌شوند. شخصیت‌های تاریخی و معاصر: زندگی افرادی که نماد پشتکار، صداقت، نوع‌دوستی و شجاعت اخلاقی هستند. ادبیات کلاسیک و فولکلور: داستان‌هایی با پیام‌های اخلاقی کهن که با زمینه فرهنگی ژاپن عجین شده‌اند.</p> <p>۲. تصاویر، عکس‌ها و نقاشی‌های کودکان تصاویر تمام‌صفحه و رنگی: هر درس معمولاً با تصویری بزرگ و جذاب آغاز می‌شود که موقعیتی اخلاقی را به تصویر می‌کشد. عکس‌های واقعی: عکس از کودکان در حال بازی، طبیعت یا افراد مشهور برای برانگیختن احساسات و بحث استفاده می‌شود [۳۸، ۳۹].</p>
کانادا	<p>در استان آلبرتا برنامه درسی مطالعات اجتماعی [۴۰] بر آموزش مفاهیمی مانند عدالت اجتماعی، حقوق بشر و مسئولیت‌های شهروندی تأکید دارد. در استان انتاریو نیز برنامه درسی مطالعات اجتماعی [۲۳] بر احترام به تنوع فرهنگی و مشارکت فعال در جامعه تمرکز دارد. در استان بریتیش کلمبیا برنامه آموزش شهروندی [۲۴] شامل مفاهیمی مانند مردم‌سالاری، حقوق و مسئولیت‌ها و احترام به محیط‌زیست است. در استان کبک برنامه زندگی شهروندی و جامعه [۴۱] بر مشارکت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و احترام به حقوق دیگران تأکید دارد. در استان کبک برنامه اخلاق و فرهنگ مذهبی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با ارزش‌های اخلاقی و تنوع مذهبی آشنا شوند. در استان مانیتوبا برنامه آموزش ارزش‌ها [۴۲] بر همدلی، احترام و مسئولیت‌پذیری تأکید دارد و شامل فعالیت‌هایی مانند نقش‌آفرینی و پروژه‌های گروهی است. در استان ساسکاچوان برنامه مهارت‌های زندگی [۴۳] بر توسعه مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی دانش‌آموزان تمرکز دارد. این برنامه شامل آموزش مهارت‌هایی مانند همدلی، حل تعارض و تصمیم‌گیری اخلاقی است. در استان نوااسکوشیا نیز برنامه مهارت‌های زندگی [۴۴] بر مسئولیت‌پذیری، همکاری و احترام به دیگران تأکید دارد.</p>
ایران	<p>آموزه‌های اسلامی (سیره و اخلاق رسول‌الله و اهل‌بیت(ع)، داستان‌ها و اشعار ایرانی) [۳۵، ۳۶]</p>

شباهت‌ها

۱. در ایران آموزش اخلاق مبتنی بر آموزه‌های دینی و

ارزش‌های اسلامی است و مفاهیم اخلاقی از طریق تعالیم مذهبی و احکام دینی به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شود. در مقابل فنلاند بر اصولی همچون حقوق بشر، مردم‌سالاری و چندفرهنگی‌گرایی تأکید دارد و تلاش می‌کند تا دانش‌آموزان را به تفکر انتقادی و مشارکت اجتماعی ترغیب کند. ژاپن نیز نظام آموزش اخلاق خود را بر پایه هماهنگی اجتماعی، نظم و مسئولیت‌پذیری بنا کرده است که ریشه در فرهنگ کنفوسیوسی و سنت‌های جمع‌گرایانه این کشور دارد. در کانادا مبنای آموزش اخلاقی پرورش شهروندانی فعال و آگاه با تأکید بر تنوع فرهنگی، عدالت اجتماعی و حقوق بشر است.

۲. ایران بیشترین تأکید را بر ارزش‌های دینی و سنتی دارد؛ در حالی که فنلاند به ارزش‌هایی مانند بردباری و مسئولیت اجتماعی اهمیت می‌دهد. در ژاپن اصولی مانند انضباط اجتماعی، کار گروهی و احترام به سلسله‌مراتب از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند که برخلاف فنلاند و کانادا دانش‌آموزان را به تبعیت از ساختارهای اجتماعی تشویق می‌کند. کانادا نیز ارزش‌هایی همچون چندفرهنگی‌گرایی، برابری اجتماعی و احترام به حقوق دیگران را مورد توجه قرار داده است و تلاش دارد شهروندانی آگاه به ارزش‌های اجتماعی پرورش دهد.

۳. ایران بر آموزش‌های دینی و اسلامی در آموزش اخلاق تأکید دارد. محتوای آموزش اخلاق بیشتر از منابع مذهبی (قرآن و آموزه‌های اسلامی) الهام می‌گیرد و تأکید ویژه‌ای بر مفاهیمی مانند دیانت، انصاف و مسئولیت‌پذیری در جامعه دارد.

۴. در کانادا و فنلاند به دلیل تنوع فرهنگی و قومی موجود محتوای آموزش اخلاق به طور ویژه بر احترام به تفاوت‌ها و حقوق بشر تمرکز دارد. این در حالی است که در ژاپن و ایران هرچند احترام به دیگران مورد توجه است، اما ممکن است میزان توجه به تنوع فرهنگی کمتر باشد.

۵. در ژاپن محتوای آموزش اخلاق بیشتر از طریق تجربه‌های عملی و فعالیت‌های اجتماعی مانند کارهای

۱. هر چهار کشور بر این موضوع تأکید دارند که آموزش اخلاق باید دانش‌آموزان را به شهروندانی مسئول، آگاه و مشارکت‌جو تبدیل کند.

۲. در همه نظام‌های آموزشی مفاهیمی مانند احترام به دیگران، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و همکاری گروهی از اهداف اصلی هستند.

۳. هر چهار کشور تلاش کرده‌اند که ارزش‌های اخلاقی را نه تنها همچون مفاهیم نظری، بلکه در جایگاه بخش عملی از زندگی دانش‌آموزان آموزش دهند.

۴. در کشورهای فنلاند، ژاپن و کانادا اهداف برنامه آموزش اخلاق شامل آموزش مهارت‌ها و توانایی تصمیم‌گیری اخلاقی و حل تعارض‌هاست.

۵. در هر چهار کشور مفاهیمی مانند مسئولیت اجتماعی و فردی بخش مهمی از محتوای آموزش اخلاق هستند. این مفاهیم در برنامه‌های درسی به شکل‌های مختلفی ارائه می‌شود، مانند توجه به کار گروهی، کمک به دیگران و ارتقای آگاهی اجتماعی.

۶. تمام کشورهای بررسی شده بر احترام به دیگران و همکاری اجتماعی تأکید دارند. در این کشورها، به ویژه در ژاپن و فنلاند، این اصول در قالب فعالیت‌های عملی و تجربی به دانش‌آموزان منتقل می‌شود.

۷. در تمامی این کشورها مفاهیم مربوط به همبستگی اجتماعی و احترام به تفاوت‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در کانادا و فنلاند این مسئله با تأکید ویژه‌ای بر حقوق بشر و تنوع فرهنگی همراه است.

تفاوت‌ها

برنامه‌های آموزش اخلاق در ایران، فنلاند، ژاپن و کانادا از نظر مبانی، ارزش‌های مورد تأکید، میزان استقلال دانش‌آموزان و روش‌های اجرای برنامه با یکدیگر تفاوت دارند.

نقاط ضعف

فنلاند: تأکید نکردن بر برخی از ارزش‌های سنتی ممکن است باعث سردرگمی اخلاقی دانش‌آموزان شود. در فنلاند اگرچه رویکرد تربیتی جامع است، اما کمبود توجه به مسائل دینی و معنوی یکی از معایب آن به شمار می‌آید. همچنین برخی از برنامه‌های تربیتی در این کشور فاقد ساختارهای مشخص و منسجم است.

ژاپن: تأکید زیاد بر انضباط و هماهنگی اجتماعی ممکن است باعث کاهش استقلال فکری و خلاقیت فردی شود. یکی از نقاط ضعف ژاپن کمبود تحلیل‌های نظری و مفهومی در آموزش اخلاق است. در این کشور بیشتر تأکید بر تجربه‌های عملی و اجتماعی است که ممکن است دانش‌آموزان را از درک عمیق‌تر مفاهیم اخلاقی بازدارد.

کانادا: گاهی رویکرد بیش‌ازحد باز و انعطاف‌پذیر ممکن است به انسجام نداشتن آموزش ارزش‌های اخلاقی بینجامد. از ضعف‌های کانادا می‌توان به ناهماهنگی و تنوع برنامه‌های درسی در استان‌های مختلف اشاره کرد. همچنین در این کشور ممکن است کمبود توجه به موضوع‌های دینی و معنوی باعث محدود شدن برنامه‌های تربیتی در برخی مناطق شود.

ایران: برنامه آموزش اخلاق بیشتر نصیحت‌محور است و کمتر بر تجربه عملی تأکید دارد. در ایران تمرکز زیاد بر آموزه‌های دینی اسلامی ممکن است باعث محدودیت در توجه به تنوع مذهبی و فرهنگی شود. همچنین ممکن است برنامه‌های درسی در این زمینه کمی یکنواخت و غیرمتحول باشند.

نتیجه‌گیری

آموزش اخلاق یکی از ارکان بنیادین در فرایند شکل‌گیری شخصیت کودکان به شمار می‌رود و به‌ویژه در دوره آموزش ابتدایی نقش تعیین‌کننده‌ای در پایه‌گذاری نگرش‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای رفتاری ایفا می‌کند. این دوره از زندگی دوران شکل‌گیری اولیه

گروهی، تمیز کردن مدارس و مشارکت در امور اجتماعی منتقل می‌شود. این درحالی است که در کانادا و فنلاند بیشتر بر رویکردهای نظری و مباحث کلاسیک حقوق بشر و عدالت اجتماعی تأکید شده است.

نقاط قوت

فنلاند: تأکید بر تفکر انتقادی و تصمیم‌گیری مستقل باعث رشد شهروندانی آگاه و تحلیل‌گر می‌شود. فنلاند با رویکرد جامع خود و تأکید بر احترام متقابل و مشارکت اجتماعی برنامه‌های تربیتی انعطاف‌پذیر و مؤثر ارائه می‌دهد. این کشور همچنین می‌کوشد تا فضای آموزشی خود را با توجه به نیازهای مختلف دانش‌آموزان متنوع کند.

ژاپن: آموزش اخلاق از طریق فعالیت‌های گروهی، انضباط و مسئولیت‌پذیری اجتماعی اجرا می‌شود که به تقویت کار گروهی و احترام به دیگران کمک می‌کند. یکی از نقاط قوت ژاپن رویکرد عملی و تأکید بر تجربه‌های اجتماعی است که به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد مفاهیم اخلاقی را در عمل یاد بگیرند. همچنین انضباط و همکاری اجتماعی بسیار اهمیت دارد.

کانادا: تأکید بر حقوق بشر، برابری اجتماعی و چندفرهنگی‌گرایی باعث افزایش تحمل و همدلی و پذیرش تفاوت‌های فرهنگی در بین دانش‌آموزان می‌شود. نقاط قوت کانادا شامل رویکرد جامع و ترویج حقوق بشر، مردم‌سالاری و عدالت اجتماعی است. آموزش تنوع فرهنگی و احترام به تفاوت‌های فردی نیز از ویژگی‌های برجسته این برنامه است.

ایران: برنامه درسی آموزش اخلاق جهت‌گیری روشن دینی دارد که باعث می‌شود مفاهیم اخلاقی در زندگی روزمره دانش‌آموزان معنادار باشد. نقاط قوت ایران تأکید بر اصول اخلاقی اسلامی و آموزش اخلاق براساس آموزه‌های دینی است. این رویکرد باعث می‌شود که دانش‌آموزان از ابتدا با مفاهیم اخلاقی محکم و ریشه‌دار آشنا شوند.

جدول ۵: مقایسه تطبیقی مؤلفه‌های آموزش اخلاق در برنامه درسی دوره ابتدایی در کشورهای منتخب

کشورها مؤلفه‌ها	فنلاند	ژاپن	کانادا	ایران
اهداف	پرورش شهروند مردم‌سالار، تأکید بر حقوق بشر، برابری، عدالت اجتماعی و مهارت‌های زندگی	نظم، مسئولیت اجتماعی، مشارکت گروهی، همدلی و تلاش فردی در چارچوب فرهنگ جمع‌گرا	توسعه شهروندی فعال، احترام به تنوع، عدالت، گفت‌وگو، مسئولیت اجتماعی در چارچوب مردم‌سالاری	تأکید بر ارزش‌های دینی، اخلاق اسلامی، تقوا، مسئولیت‌پذیری در رابطه با خدا، خود، دیگران و طبیعت
مواد و محتوا	تلفیق در درس‌های مختلف، تأکید بر عدالت، همزیستی، برابری جنسیتی، آموزش تفکر اخلاقی	آموزش عملی در قالب فعالیت روزانه مدرسه (تمیزکاری گروهی، مراسم صبحگاهی و بازی‌ها) و کتاب	محتوای چندفرهنگی، آموزش حقوق بشر، عدالت اجتماعی، احترام به تفاوت‌ها، پروژه‌های میان‌رشته‌ای	مبتنی بر قرآن، احادیث و مفاهیم دینی، درس‌های قرآن، هدیه‌های آسمانی، مطالعات اجتماعی و آموزه‌های اخلاقی مستقیم

متمرکز است و کمتر به روش‌های عملی، مشارکتی و مبتنی بر تجربه توجه دارد. این امر به شکاف میان آموزه‌های اخلاقی و واقعیت‌های زندگی روزمره دانش‌آموزان انجامیده است.

در مقابل نظام آموزشی فنلاند بر ارتقای مهارت‌های تفکر انتقادی، قدرت انتخاب و مشارکت فعال دانش‌آموزان در موقعیت‌های واقعی زندگی تأکید دارد. آموزش اخلاق در این کشور نه در قالب آموزش مستقیم، بلکه از خلال بسترهای تعاملی و تصمیم‌گیری‌های روزمره پیگیری می‌شود. این رویکرد با پژوهش‌هایی مانند جی لو [۴۶] که بر ارتباط اخلاق با زندگی روزمره تأکید می‌ورزند، همسو است. ژاپن نیز از طریق فعالیت‌های گروهی، مشارکت در مسئولیت‌های جمعی و ایفای نقش‌های اجتماعی به درونی‌سازی ارزش‌هایی چون نظم، همکاری، همدلی و مسئولیت‌پذیری می‌پردازد. نتایج پژوهش‌هایی همچون واتسون و همکاران [۴۷]، ایکموتو تاکو [۴۸] و چو بی و همکاران [۴۹] در این باره هم‌راستا است. این رویکرد باعث می‌شود که دانش‌آموزان به‌طور مداوم با مفاهیم اخلاقی درگیر باشند و این مفاهیم را در رفتارهای خود منعکس کنند. کانادا با تکیه بر رویکردی چندفرهنگی و مردم‌سالارانه محیطی آموزشی فراهم می‌آورد که در آن دانش‌آموزان ضمن آشنایی با اصول اخلاقی، توانایی

باورهایی است که نه تنها مسیر فردی کودکان را تعیین می‌کنند، بلکه بر کیفیت حضور و مشارکت آنان در جامعه نیز تأثیرگذارند. در این زمینه پژوهش حاضر با رویکرد تطبیقی به تحلیل و مقایسه نظام‌های آموزش اخلاق در ایران و سه کشور منتخب فنلاند، ژاپن و کانادا پرداخته است تا از رهگذر شناسایی الگوهای موفق جهانی راهکارهایی برای ارتقای نظام آموزش اخلاق در ایران ارائه دهد.

نتایج حاصل از تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که باوجود تفاوت‌های فرهنگی، دینی و اجتماعی میان کشورها هدف مشترک تمامی نظام‌های آموزشی مورد بررسی پرورش شهروندانی اخلاق‌مدار، مسئول و توانمند در زیست اجتماعی است. در ایران آموزش اخلاق غالباً بر پایه آموزه‌های دینی و سنت‌های فرهنگی استوار است و مفاهیمی چون صداقت، احترام به والدین، ادب و مسئولیت‌پذیری از طریق متون درسی و فعالیت‌های رسمی به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شود. با قرار گرفتن متری در چنین فرایندی خطوط کلی تربیت متأثر از آن شده، نظام تربیتی که متشکل از اهداف، اصول و روش‌هاست، به‌گونه‌ای متفاوت رقم می‌خورد. براین اساس هدف غایی تربیت انسان صورت می‌گیرد [۴۵]. با این حال ساختار آموزش اخلاقی در ایران بیشتر بر انتقال مفاهیم نظری و هنجارهای تجویزی

تعامل مؤثر با افراد متنوع در جامعه‌ای چندقومیتی را نیز فرامی‌گیرند.

براساس یافته‌های این پژوهش نظام آموزش و پرورش ایران می‌تواند با بهره‌گیری انتقادی از تجربه‌های موفق این کشورها گام‌های مؤثری در بهبود و به‌روزرسانی سیاست‌های آموزش اخلاق بردارد؛ به‌ویژه تمرکز بر مهارت‌های اجتماعی، تلفیق آموزش نظری با تجربه عملی، استفاده از روش‌های مشارکتی همچون یادگیری مبتنی بر پروژه، گفت‌وگوهای اخلاقی، نقش‌آفرینی و فعالیت‌های گروهی می‌تواند زمینه‌ساز تحولی بنیادین در این حوزه باشد. این مقوله با سند تحول بنیادین آموزش و پرورش [۵۰]، اوگورلو [۵۱] و دمیرل [۵۲] که بر پیوند دین، هویت ملی و ارزش‌های اجتماعی تأکید دارند، همخوانی دارد. علاوه بر آن توانمندسازی معلمان در حوزه آموزش اخلاق و ایجاد فضای تعاملی برای گفت‌وگوی بین‌فردی و حل مسئله ضروری به نظر می‌رسد.

درنهایت پیشنهاد می‌شود بازطراحی برنامه‌های درسی آموزش اخلاق با تلفیق رویکردهای بومی و جهانی به‌گونه‌ای صورت گیرد که ضمن حفظ هویت دینی و ملی زمینه‌ساز پرورش نسلی آگاه، اخلاق‌مدار و توانمند برای حضور فعال و مؤثر در جامعه جهانی باشد. چنین تحولی نه تنها به تقویت انسجام اجتماعی و سرمایه اخلاقی جامعه خواهد انجامید، بلکه آموزش و پرورش را به ابزاری کارآمد برای توسعه پایدار و انسانی در کشور تبدیل خواهد کرد.

پیشنهادهای کاربردی

۱. پیشنهاد می‌شود اهداف آموزش اخلاق در برنامه درسی ایران با تأکید بر پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی، تحلیل مسائل اخلاقی و توانایی تصمیم‌گیری اخلاقی طراحی شوند، به‌گونه‌ای که دانش‌آموزان بتوانند این مهارت‌ها را در موقعیت‌های واقعی به کار گیرند.

۲. پیشنهاد می‌شود محتوای آموزش اخلاق در ایران به صورت تلفیقی در درس‌های مختلف به‌ویژه علوم، هنر و ریاضی گنجانده شود تا دانش‌آموزان در زمینه‌های گوناگون با مفاهیم اخلاقی آشنا شوند.

۳. پیشنهاد می‌شود فعالیت‌های عملی، مشارکتی و مبتنی بر تجربه همچون پروژه‌های گروهی، فعالیت‌های اجتماعی و کارهای داوطلبانه در مدارس پیش‌بینی و اجرا شود تا آموزش اخلاق از حالت نظری به حوزه عمل وارد شود.

۴. پیشنهاد می‌شود دوره‌های تخصصی برای توانمندسازی معلمان در زمینه آموزش اخلاق، روش‌های نوین تدریس، مهارت‌های ارتباطی و ایفای نقش الگوی اخلاقی برگزار شود.

۵. پیشنهاد می‌شود در فرایند آموزش اخلاق از روش‌های تدریس فعال و تعاملی همچون بحث‌های گروهی، ایفای نقش، یادگیری مبتنی بر مسئله و کارگاه‌های آموزشی استفاده شود تا زمینه مشارکت فعال دانش‌آموزان فراهم شود.

۶. پیشنهاد می‌شود از داستان‌ها و روایت‌های دینی، فرهنگی و بومی در تدریس مفاهیم اخلاقی بهره گرفته شود تا این مفاهیم به شکلی ملموس تر و معنادارتر به دانش‌آموزان منتقل شود.

منابع

- Nucci LP, Narvaez D, Krettenauer T. Moral Development and Education, In Handbook of Moral Development. New York: Routledge; 2022.
- Suwalska A, Nowosad I. The varied dimensions of Character and Citizenship Education in the prism of values in grades 1-2 in Primary Education in Singapore. Studia z Teorii Wychowania XIV. 2023; 4(45): 277-291. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.1210>
- Murti D. K, Gunarhadi, Winarno. Development of educational comic with local wisdom to foster morality of elementary school

- Teachers College Press; 2002.
14. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Japan (MEXT). Annual Report on Moral Education in Elementary Schools; 2023.
<https://www.mext.go.jp/en>
15. Finnish National Board of Education. National Core Curriculum for Basic Education. Retrieved December 12.
http://www.oph.fi/english/curricula_and_qualifications/basic_education_2020
16. Council of Ministers of Education, Canada (CMEC). *Education in Canada: An Overview*. www.cmec.ca/en, 2020
17. UNESCO. Moral Education for Global Citizens: New Challenges in Modern School Systems; 2023.
18. OECD. Innovative Teaching Practices in Moral Education in Japan.
<https://www.oecd.org/education>; 2022.
۱۹. دریس فریده، عرب زوزنی صبری، محمودمولایی کرمانی، بتول. بررسی مقایسه‌ای درس مطالعات اجتماعی ایران و فنلاند. نشریه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، ۱۴۰۱؛ ۵۱: ۶۱۳-۶۲۰.
20. Finnish National Agency for Education. National Core Curriculum for Basic Education. Helsinki: Finnish National Board of Education; 2014.
۲۱. آقازاده محرم، سنه افسانه. راهنمای روش‌های آموزش در پیش‌دبستانی. تهران: مرآت، ۱۳۹۶.
22. Elishizuka, T. Moral Education in Japan: A Comparative Study. Tokyo: National Institute for Educational Research; 1989.
23. Ontario Ministry of Education. The Ontario curriculum, grades 1-8. Health and physical education. Retrieved from:
<https://www.edu.gov.on.ca>; 2025
24. British Columbia Ministry of Education. Curriculum for Citizenship Education, curriculum.gov.bc.ca; 2021.
- students: A need analysis. *International Journal of Educational Methodology*. 2020; 6(2): 337-343.
4. Mekhdieva I, Ibragimova L. Organization of work of general educational organizations with families on the spiritual and moral development of students. Paper Presented at SHS Web of Conferences 69; 2019.
<https://doi.org/10.1051/shsconf/20196900075>
5. The Author(s). Moral education, emotions, and social practices. Published by Oxford University Press on behalf of Philosophy of Education Society of Great Britain. *Journal of Philosophy of Education*. 2023; 57(1): 323-336.
<https://doi.org/10.1093/jopedu/qhad018>
6. MacIntyre, A. *After Virtue*. Notre Dame: University of Notre Dame Press; 1981.
7. Kant, I. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Translated by Mary Gregor. Cambridge: Cambridge University Press, 1785.
8. Noddings, N. *Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education*. California: University of California Press, 2013.
9. Halstead J. M, Pike, M A. Learning and Teaching about Values. In *Values Education and Lifelong Learning: Principles, Policies and Practice*: 11-28, London: Routledge; 2020.
10. Held, V. *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. Oxford: Oxford University Press; 2006.
11. Lickona, T. *Character Matters: How to Help Our Children Develop Good Judgment, Integrity, and Other Essential Virtues*. Touchstone Books; 2004.
12. Kohlberg, L. *The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. Harper & Row; 1981.
13. Noddings, N. *Educating Moral People: A Caring Alternative to Character Education*.

۳۶. کاردان، علی محمد. سیر آراء تربیتی در غرب. تهران: سمت، ۱۳۸۱.
۳۷. شریفی درآمدی، حسین. تحلیل محتوای ارزش‌های اخلاقی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ۱۴۰۰؛ ۱۶(۶۱): ۱۱۵-۱۳۷.
38. Bamkin, S. Reforms to strengthen moral education in Japan: a preliminary analysis of implementation in schools. *Contemporary Japan*. 2018; 30(1): 69-78.
39. Yamamoto, T. Moral Education system and human rights education in Japan. *Azabu University Magazine*. 2016; 28: 37-43.
40. Alberta Education. Program of study: Social studies K-12. Retrieved from: <https://education.alberta.ca>; 2021
41. Quebec Education Program. Ethics and religious culture program. Retrieved from: <https://www.education.gouv.qc.ca>; 2022
42. Manitoba Public Schools Act, CCSM, c. P250. Retrieved April 10, 2011. from: <http://www.canlii.org/en/mb/laws/stat/ccsm-c-p250/82484>; 2021
43. Saskatchewan Ministry of Education. Renewed objectives for the common essential learnings of critical and creative thinking (CCT) and personal and social 126 development (PSD). Retrieved April 14, 2011. From: <http://www.education.gov.sk.ca/adx/adxGetMedia.aspx?DocID=2408>; 2021
44. Nova Scotia Department of Education. Provincial school of conduct and school code of conduct guidelines. Retrieved April 13; 2011. http://www.ednet.ns.ca/action.php?url1=http://www.ednet.ns.ca/pdfdocs/studentsvcs/code_of_conduct/provincial_school_code_of%20conduct.pdf&id=375&action=go&
۲۵. شورای عالی آموزش و پرورش. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۷.
۲۶. صادق‌زاده، علی‌رضا و همکاران. مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰.
27. McCullough, D. Moral and social education in Japanese schools: conflicting conceptions of citizenship. *Citizenship Teaching and Learning*. 2008; 4(1): 21-43.
28. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Japan (MEXT). Guidelines for Moral Education in Elementary Schools. <https://www.mext.go.jp/en>; 2022
29. Gusarova, A. "Performance" and "Morality" as Main Goals of Elementary Schools in Japan. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2015; 182: 692-694.
30. Junaidi I, Sikoru N. Values Education through Daily Practices in Japanese Elementary Schools. *International Journal of Education and Research*. 2017; 5(6): 123-135.
31. Statistics Canada. *Education Indicators in Canada: An International Perspective*. www.statcan.gc.ca; 2021.
32. Sahlberg, P. Finnish lessons 2.0: What can the world learn from educational change in Finland? Teachers College Press; 2015.
33. Numano, T. Primary Schools in Japan. Retrieved October 4; 2016. <https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201109BE.pdf>
34. Ontario Ministry of Education. *The Ontario Curriculum: Social Studies, Grades 1 to 6*. <https://www.ontario.ca>; 2020
۳۵. باقری، خسرو. نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.

48. Ikemoto, T. Moral Education in Japan: Implications for American Schools. In: <http://www.hiho.ne.jp/taku77/papers/thes595.htm>; 1996
49. Chu B, Park J, Hoge J. D. The Koran Experiences. Moral Education. <http://tigger.uic.edu/~lnucc>; 1996
۵۰. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰.
51. Ugurlu, C. T. Ethical education in Turkish national education laws. World Conference on Educational Sciences. Available online at www.sciencedirect.com; 2009.
52. Demirl, M. A review of elementary education curricula in Turkey: values and value education. World Applied Sciences Journal. 2009; 7(5): 670-678.
۴۵. نجفی حسن، دهقان محمدصادق، قنطاق‌سازان محمدحسین. نقش توحیدگرایی در تربیت اخلاقی براساس دیدگاه علامه طباطبایی(ره). دوفصلنامه علمی پژوهشی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۱۳۹۹: (۱۴)۸: ۲۷-۵۲.
46. Jie L, Desheng G. New directions in the moral education curriculum in Chinese primary schools. Journal of Moral Education. 2004; 33(4): 495-510. <https://doi.org/10.1080/0305724042000315617>
47. Watson M, Daly L, Smith G, Rabin C. Building a classroom community that supports students' social/moral development. Teacher Education Quarterly. 2019; 46(4): 89-112.